

MENSENMAAT

Leesexemplaar

LUC VAN GORP

MENSEN
MAAT

EEN PLEIDOOI
VOOR
IMPERFECTIE

P E L C K M A N S

Leesexemplaar

Voorwoord

9

Inleiding

13

EEN

LEVEN IN GROTE
GEZONDHEID

23

TWEE

EEN NIEUWE POLITIEK
VOOR HET VOLK

39

DRIE

DE KLIMAATVERANDERING
ALS STIL ALARM

51

VIER

HOE DE KERK HAAR ZIEL
KAN HERONTDEKKEN

69

VIJF

MENSEN VOOR DE POORT
VAN HET LEVEN ZETTEN

87

ZES

DE NIEUWE MENS LEEFT IN
GROTE GEZONDHEID

113

ZEVEN

CULTUUR
MAAKT DE GROTE MENS

161

ACHT

ZALIG IMPERFECT

177

Dankwoord

193

Referenties

195

VOOR- WOORD

92 JAAR was hij en al dagenlang reed hij met zijn rolstoel bezorgd door de gangen van het woonzorgcentrum. Niemand wist wat er aan de hand was, tot hij op een dag vroeg om een wandeling te kunnen maken. Een medewerker van het woonzorgcentrum ging met hem mee. ‘Laat ons naar het kanaal gaan’, fluisterde de man zacht.

Zo diep zat hij verzonken in sombere gedachten dat hij geen andere oplossing meer zag dan een einde te maken aan zijn leven. In een moeizaam gesprek kwam het er allemaal uit: ‘Mijn geld is op. Ik kan mijn kamer niet meer betalen. Nooit had ik gedacht dat ik 92 jaar zou worden.’

Jammer genoeg is het geen fictief verhaal. Het gebeurde in het woonzorgcentrum waar mijn echtgenote werkt. Het zijn dergelijke verhalen die mij al van jongs af aan diep raken. Hoe vernederend moet het niet gevoeld hebben voor die man om met zijn problemen naar buiten te komen? Wat voor een druk moet dat op zijn leven gezet hebben? Wellicht spookte dat moment al jaren door zijn hoofd. Als een elastiek die opgespannen wordt. Tot hij knapt.

Dit boek gaat over de mens. En voor je denkt: ‘Nee toch, weer een wollig zelfhulpboek met tips om sterker in je schoenen te staan’, wees gerust, dat is het niet. De mens laat zich niet vatten in een opsomming van individuele zelfhulptips en to-dolijstjes. Net zo min als ‘mens-zijn’ in een handleiding te gieten valt.

Die mens heeft het moeilijk. Niet dat we allemaal de hele tijd ongelukkig zijn – stel je voor – maar als het over ervaren van levenskwaliteit gaat, springen toch heel wat lichten op rood. Daar kunnen we niet omheen. In juni 2020 zaten bijna 460.000 Belgen thuis omdat ze langdurig ziek zijn.¹ En dat was dan nog maar op het einde van de eerste golf van de coronacrisis. Een op de drie van die langdurig zieken kampt met

mentale gezondheidsproblemen. Elke dag overlijden in Vlaanderen, zo weet het Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie, drie mensen aan zelfdoding.² Tegenover elke zelfdoding staan nog eens negen suïcidepogingen. Onderzoek van CM toont dan weer aan dat bijna 1,2 miljoen Belgen antidepressiva slikken.³ Dat zijn zonder meer verontrustende cijfers.

Hoe komt dat toch? Op het eerste gezicht heeft de mens het nog nooit zo goed gehad. De medische wetenschap scheert hoge toppen. We genezen van ziektes die tot voor kort een doodsvonnis betekenden. De welvaart in ons land, en bij uitbreiding in Europa, is ongezien. Online ligt de wereld aan onze voeten. De innovaties volgen elkaar in ijltempo op. We kunnen moeilijk beweren dat België een land is waar je liever niet wilt wonen.

De mens creëert zelf de omstandigheden die het hem moeilijk maken. Ergens onderweg is het fout gelopen in de manier waarop we onze samenleving vormgegeven hebben, waardoor de mens meer en meer is vervreemd van de omgeving waarin hij moest functioneren. Vandaag blijft die mens verweesd achter in een wereld die hij niet langer als mensvriendelijk ervaart. Sneller, beter en efficiënter is het mantra. We moeten streven naar een perfecte wereld, we moeten geloven in oneindige groei en leggen de lat voor onszelf zo hoog dat we er niet meer overheen kunnen. Ondertussen warmt het klimaat op, maakt de lucht die we inademen ons ziek, verdwijnen de bossen en is onze voetafdruk zo groot dat we al in de zomer moeten vaststellen dat de grondstoffen van onze planeet voor dat jaar – symbolisch – op zijn.

Hoeveel verontrustende rapporten zijn er nog nodig om ons ervan te overtuigen dat het anders moet? Hoeveel schrijnende verhalen moeten we nog te horen krijgen voor we een andere weg inslaan? Wanneer aanvaarden we dat de ideale wereld niet bestaat, dat eeuwigdurende groei een utopie is? Wanneer geven we toe dat de volmaakte mens nooit zal bestaan en dat geen enkel mens zonder de ander kan?

Want hoewel velen het tegendeel beweren, is de mens in de loop van de geschiedenis nooit veranderd. Elke mens weet dat het leven eindig

is. Ooit waren we niet, vandaag zijn we en later komt er een dag dat we niet meer zullen zijn. Een perfecte cirkel. Toch blijven we onze samenleving inrichten alsof we die cirkel op ons eentje kunnen doorbreken en het leven een rechte lijn is die eindeloos doorloopt. We proberen onszelf te overtuigen van de mogelijkheid tot grenzeloze groei van de mens en de planeet waarop hij leeft. Op die manier organiseren we eigenhandig onze ondergang.

Dit klinkt somber, dat besef ik, maar wees gerust, dit is geen donker boek. Om de analyse kunnen we niet heen, en toegegeven, die is bij momenten niet fraai. Toch ben ik hoopvol. Omdat er op het terrein steeds meer initiatieven opduiken die tegen de stroom inroeien. Omdat er almaar meer mensen opstaan die beseffen dat het zo niet verder kan. Langzaam maar zeker komt er een tegenbeweging op gang die de moed heeft om tegen heilige huisjes te schoppen en onze samenleving op een andere leest te schoeien.

Ik heb de vrijheid genomen om er zelf een aantal domeinen uit te lichten. Van politiek over cultuur en Kerk tot klimaat. Uiteraard besteed ik graag ruim aandacht aan zorg en gezondheid. De lijst is allesbehalve volledig en je zult zien dat alle thema's uiteindelijk met elkaar verbonden zijn. De domeinen zijn niet lukraak gekozen: in mijn persoonlijke leven en in mijn job heb ik er een bijzondere affiniteit mee. Het is in deze domeinen dat we de komende decennia het verschil zullen maken voor ons 'mens-zijn'.

Dit boek komt niet uit de lucht vallen. Het is allerminst een persoonlijk corona-essay. De inhoud van dit boek heeft vele jaren gerijpt. De eerste hoofdstukken stonden al op papier toen COVID-19 nog een naamloze en mysterieuze longziekte was ergens ver van ons vandaan. De manier waarop de pandemie daarna om zich heen gegrepen heeft, en de impact ervan op de mens, hebben mij nog gesterkt in mijn overtuiging en hebben mijn observaties des te meer bevestigd. Vaststellingen die ik niet alleen deed als voorzitter van CM Gezondheidsfonds, maar ook vroeger al, als departementshoofd Gezondheidszorg van de hogeschool UCLL, als docent, als voorzitter van het Wit-Gele

Kruis, als verpleegkundige, als seminarist, als theoloog, als vrijwillig ambulancier, als leider bij de Chiro, als partner en als vader, als cultuurliefhebber.

In welke rol dan ook, telkens opnieuw verbaasde het mij hoe we steeds in dezelfde val trappen: die van het eenzijdige en doorgedreven neoliberale denken. Het is een denken dat haaks staat op wie de mens fundamenteel is en wil zijn. De mens is geen object waar we ongebreideld aan kunnen sleutelen in een streven naar perfectie. De mens is een mens met zijn gaven en gebreken, steeds fundamenteel zoekend naar de weg die hem de juiste lijkt, altijd in relatie tot de andere. Als dit boek een verdienste mag hebben, dan hoop ik dat het de aanzet geeft om op een andere manier naar de wereld te kijken, zodat we, als de coronapandemie eindelijk voorbij is, in een nieuwe wereld terecht komen. Het is hoog tijd voor de herontdekking van de mens, zodat we eindelijk weer meer mens kunnen zijn, in een wereld op mensenmaat.

“ TELKENS OPNIEUW TRAPPEN WE IN DE VAL VAN HET NEOLIBERALE DENKEN ”

O ja. De 92-jarige man in het woonzorgcentrum heeft na zijn moeilijke, maar moedige bekentenis zijn kinderen bij zich geroepen. Samen met het woonzorgcentrum is de familie tot een oplossing gekomen. Een zware last viel van zijn schouders.

LUC VAN GORP

INLEIDING

Weer meer mens

Lineair en circulair. Als er twee begrippen zijn die je mee moet hebben voor je aan de rest van dit boek begint, dan zijn het deze. Op het einde van de rit mag je trouwens een van de twee uit je vocabularium schrappen. Het zal snel duidelijk worden welk.

Dit boek gaat over de mens. Daarmee vertel ik niets verrassends. Dat is wellicht ook de reden waarom je het aan het lezen bent. Dit boek gaat over ons allemaal. Als mens hebben we stuk voor stuk doelen in dit leven. De een wil graag dokter worden, de ander kiest voor een theateropleiding. De een wil vrijwilligerswerk doen in een armoedevereniging, de ander wil een eigen zaak beginnen. De een droomt van een herenhuis in de stad, de ander wil zich terugtrekken in een chalet in de bossen. De een wil eindelijk die cursus fotografie volgen, de ander wil een boek schrijven. Dat laatste heb ik alvast proberen te realiseren.

Allemaal koesteren we onze plannen, dromen of verwachtingen. Maar in se komen die steeds op hetzelfde neer: elke mens streeft naar een gezond, gelukkig en zinvol bestaan. Dat is altijd zo geweest. Niemand loopt op deze planeet rond met het doel om een ziek, ongelukkig of zinloos bestaan te leiden.

Op het eerste gezicht zou dat geen probleem mogen zijn. We leven in een wereld waar de kansen voor het grijpen liggen (zo lijkt het toch). Onze welvaart is nog nooit zo hoog geweest (zij het dat de rijkdom ongelijk verdeeld is). We beschikken over alle mogelijke technologische snufjes (althans, wie ze zich kan veroorloven). Toch voelen we dat er iets wringt.

Ondanks die nooit geziene welvaart, voelen veel mensen zich niet zo gelukkig. Cijfers van het Rijksinstituut voor Ziekte en Invaliditeitsverzekering (Riziv) geven aan dat nog nooit zoveel Belgen langdurig ziek

waren. Eén op de vijf Belgen loopt het risico op armoede of sociale uitsluiting, blijkt uit onderzoek van het Europese Statistiekbureau Eurostat.⁴ En mensen die op het eerste gezicht niets tekortkomen, ervaren zoveel druk dat ze het gevoel hebben voortdurend tekort te schieten. Daar staan we dan met al onze plannen, dromen en verwachtingen. Hoe komt het toch dat zovelen onder ons zich niet goed in hun vel voelen?

“ **DE WELVAART WAS NOOIT ZO HOOG
EN TOCH VOELEN VELEN ZICH SLECHT
IN HUN VEL** ”

Complexe tijden

Laten we even enkele decennia teruggaan in de tijd, toen ons leven nog geconditioneerd werd door de klassieke instituten. Voor mij vormde de Kerk mijn morele kompas. Je werd geboren in een bepaalde ideologie. Als katholiek, socialist of liberaal bleven we ons leven lang trouw aan die idealen. In de meeste gevallen zelfs van generatie op generatie. ‘Meneer pastoor’ en de burgemeester waren autoriteiten in het dorp waar we woonden. Net als ‘meneer dokter’ en de hoofdonderwijzer.

Hoe eenvoudig leek het allemaal. Het systeem met zijn instituten dacht in onze plaats. Kritisch nadenken was niet nodig. We geloofden hun verhalen blindelings. Kerk en staat gaven zin aan ons leven. Autoriteit werd niet in vraag gesteld.

Ik heb het tijdens mijn leven zien veranderen. In nauwelijks enkele decennia hebben die instituten afgedaan en staat het systeem onder druk. Dat hebben ze voor een groot stuk aan zichzelf te danken. Hoe nobel hun idealen ook waren, ze zijn de mens kwijtgeraakt omdat ze keuzes hebben gemaakt die niet meer overeenkwamen met de

fundamenten waarop ze gebouwd waren. Ergens onderweg hebben ze het vertrouwen van de burger verloren, waardoor die zich massaal van hen afgekeerd heeft. De immense crisis die Kerk en politiek doormaken, zijn daar het beste bewijs van.

Lange tijd, misschien te lang, zijn goedgegelovige mensen de mooie praatjes blijven slikken – de instituten stonden nu eenmaal garant voor een veilignestgevoel – maar als je een taal spreekt die mensen niet meer verstaan, haken die mensen af. Dat is wat de voorbije decennia massaal gebeurd is. Niemand kan het mensen kwalijk nemen. De klassieke instituten raakten de verbinding kwijt en hebben zich in de eigen voet geschoten. Dat besef begint stilaan door te dringen, maar nog onvoldoende, waardoor er – tot nog toe – geen lessen getrokken zijn.

“ KERK EN POLITIEK HEBBEN ZICH IN DE EIGEN VOET GESCHOTEN ”

Wanneer is het verkeerd gelopen? Het is onmogelijk daar een tijdstip op te kleven of een specifieke gebeurtenis te noemen. Vergelijk het met een bosbrand die traag op gang komt, maar almaar heviger uitlaat. Op een bepaald moment kunnen de autoriteiten niet anders meer dan met verstomming vaststellen hoe zij mensen zijn kwijtgespeeld.

Nochtans hoefde het niet te verwonderen. Allemaal zijn de instituten gaandeweg hetzelfde ideaal beginnen te proclameren: de perfecte mens in de perfecte wereld. Alles moet passen in dat eenzijdige lineaire levensmodel. Met het vooruitzicht van een onstuitbare groei. Het leven als een rechte lijn die almaar klimt. Als de lijn niet omhooggaat, is dat je eigen verantwoordelijkheid. Prestatiedrang is dwang geworden.

Een 7 op 10 moet een 8 worden, een 9 op 10 kan nog beter, een 10 is het na te streven ideaal. Onze planeet en haar natuurlijke bronnen zijn immers onuitputtelijk. Welvaart is alleen mogelijk door een nimmer aflatende economische groei. Leven zullen we almaar langer, daar zorgt

de medische wetenschap wel voor. Ondertussen knutselen politici, goedbedoeld, aan onze samenleving met een almaar stringentere regelgeving tot er werkelijk niets meer verkeerd kan lopen.

De mens zelf? Die stond erbij en keek ernaar. Tot op zekere hoogte wilde hij wel nog proberen om mee te gaan in dat lineaire denken, maar hoe langer hoe vaker botst hij op zijn limieten. Doe het maar eens, de perfecte werknemer zijn, de perfecte student, de perfecte ouder, de perfecte vriend of partner. Probeer maar eens altijd gezond en gelukkig te zijn en elk voornemen tot een goed einde te brengen. Begin er maar eens aan om gezond te eten, veel te bewegen en voortdurend sterk in je schoenen te staan. Hoe draag je daar de volle individuele verantwoordelijkheid voor?

Cirkels van leven

We weten allemaal dat dit onhoudbaar is. Het leven is geen rechte, opwaartse lijn. Het verloopt met ups en downs. Er is vreugde, genot en plezier, maar er is ook lijden, pijn en verdriet. Er is leven, er is dood. Die wisselen elkaar voortdurend af. Ze vormen een ondeelbaar geheel. Wat geldt voor de mens, gaat ook op voor de samenleving. Die is niet perfect en zal dat nooit zijn. Welke vorm we ook kiezen, we zullen altijd moeten blijven bouwen. Af en toe zal er een muur instorten, waarna we opnieuw kunnen beginnen te bouwen. Een proces dat zich steeds opnieuw herhaalt.

De mens gaat niet van start naar finish. De mens gaat van A naar B naar C naar D, om op een gegeven moment opnieuw bij A te beginnen. Net zoals in de natuur. Iets groeit, bloeit en vergaat om daarna het hele proces van voren af aan te starten. Eindeloos, zoals de seizoenen zich jaar na jaar herhalen. Ook dat is groei.

Het leven van mensen verloopt niet lineair, maar circulair. Ik vermeldde het al in het voorwoord: ooit waren we niet, vandaag zijn we, en

vroeg of laat zullen we niet meer zijn. Als er iets honderd procent zeker bij het leven hoort, dan is het wel dat we zullen sterven, hoe groot ons geloof in de medische wetenschap ook is. Zodra we geboren worden, lopen we het risico om dood te gaan.

Dit is allerminst een pleidooi voor fatalisme. We mogen, nee, we móeten streven naar een gezond, gelukkig en zinvol bestaan. Tegelijkertijd moeten we ook verdragen dat dat bestaan niet altijd rooskleurig zal zijn. We hebben het ook niet altijd in eigen hand. De mens kan niet zonder de ander, hoe veerkrachtig hij ook in het leven staat. Net dat aanvaarden zal ervoor zorgen dat we beter kunnen omgaan met de tegenslagen die onvermijdelijk op ons pad komen.

Lineair denken gebruikt angst als wapen om mensen te sturen. Het doet ons geloven dat er vooral niets mag misgaan. Dat we krampachtig moeten vasthouden wat we hebben. Dat we voortdurend op zoek moeten naar zekerheden. En dat op die manier het perfecte leven binnen ons bereik ligt. In een lineair model wordt een fictieve tijdslijn uitgetekend die meetbaar en afdwingbaar is en waarvoor de mens zich moet verantwoorden. Alles heeft een deadline, is beheersbaar, telbaar en vatbaar. Dat legt een toenemende druk op de mens. Het lineaire denken legt alle verantwoordelijkheid bij het individu. Je dient je eigen boontjes te doppen. Loopt het mis? Eigen schuld, dikke bult. Zorg maar dat je het rechtzet. Je moet je eigenhandig naar het eindpunt toewerken. En op dat eindpunt komt er een applaus alsof het leven een toneelstuk is dat uit is wanneer het doek valt. Ook al weten we allemaal dat een leven nooit af zal zijn. Lineair denken leidt tot een arm leven. Vanuit de drang alles te willen beheersen en ons de individuele verantwoordelijkheid op te leggen voor de perfecte mens die we moeten maar nooit kunnen zijn, heerst het wantrouwen in onszelf en de ander.

Het circulaire denken daarentegen gaat uit van vertrouwen. Er is geen hoger doel, het leven is een cyclus die zich voortdurend herhaalt, zonder eindpunt. Of je nu in een moeilijke situatie zit of net de wereld aankunt, nooit is het definitief. Alles komt altijd terug, in positieve of

in negatieve zin. Dat aanvaarden zal er net voor zorgen dat we gelukkiger worden. Het circulaire denken gaat niet uit van hoe iets zou moeten zijn, maar wel van hoe het op dit moment is. De circulaire mens kan in het hier en nu leven, als imperfecte sterveling weet hij waar hij vandaan komt en beseft hij dat de volgende generaties van hem afhangen. Hij is zich bewust van zijn omgeving waar hij afhankelijk van is. Hij voelt zich verantwoordelijk voor een betere wereld, weet dat alles terugkomt. Niet zoals de lineair denkende mens die alles in het werk stelt voor een perfect einde, als een soort hiernamaals, en in de weg naar dat dwangmatig na te streven, maar onbereikbare ideaal, bewust en onbewust, mens en natuur verwaarloost. Circulair denken en ernaar handelen schept het klimaat waarin gezond leven evidentier wordt. Het circulaire denken erkent dat het leven nooit af is en dat de mens altijd imperfect zal zijn. Zo confronteert het ons ook met een collectieve verantwoordelijkheid: net omdat de mens imperfect is, heeft hij altijd de ander nodig, om nabij te zijn als het minder gaat, om mee op pad te gaan, om samen te vallen en weer op te staan, altijd opnieuw.

“ **HET LEVEN IS GEEN EINDELOOS STIJGENDE LIJN, WAT DE KLASSIEKE INSTITUTEN JE OOK WILLEN DOEN GELOVEN** ”

Daar wringt het. Elke dag ondervindt de mens dat het leven geen eindeloos stijgende rechte is, maar de klassieke instituten willen ons dat nog altijd doen geloven en spiegelen ons een perfect bestaan in een perfecte wereld voor. Altijd kan het nog net iets sneller, beter of efficiënter. Een pakjesbezorger die elke dag 100 pakjes aan de deur levert? 120 zou ook moeten lukken. Al enkele weken thuis met een burn-out? Wordt het niet tijd om de draad weer op te pikken? Negentig jaar oud en een agressieve kanker? Weinig kans op slagen, maar laten we toch nog een ingreep uitvoeren. Net een dierbare verloren? Enkele dagen rouwverlof

en je moet er weer tegenaan kunnen. Leermoeilijkheden op school? We plakken er een label op en het probleem is van de baan. Hebben we nog ergens een verloren bosje liggen, dan kan dat wijken voor industrie. Zolang het maar opbrengt. Maar wat het proces sneller, beter en efficiënter maakt, maakt de mens achter het proces niet beter.

Zo hard doen we ons best om te voldoen aan de verwachtingen dat we er ongelukkig of ziek van worden. We voelen ons een object in een wereld die de onze niet is. Door krampachtig te proberen de rechte lijn naar boven te volgen, worden we des te meer met onze imperfecties geconfronteerd. Want natuurlijk slagen we niet. Het leven kronkelt en wijkt voortdurend van die rechte lijn af.

“ **HOEWEL DE MENS PER DEFINITIE EEN CIRCULAIR WEZEN IS, WORDT HIJ GEDWONGEN ZICH IN EEN LINEAIR SAMENLEVINGSMODEL TE WRINGEN** ”

Hoewel de mens per definitie een circulair wezen is, wordt hij gedwongen zich in een lineair samenlevingsmodel te wringen. We spinnen mee in dat systeem dat zo snel draait, dat we geen tijd hebben om vragen te stellen. De klassieke instituten vinden dat nu eenmaal de enige juiste weg. De mens, die blijft verweesd achter. Hij heeft zich dan wel van die instituten afgekeerd, er is niets voor in de plaats gekomen. In de omgeving waarin hij moet functioneren, herkent hij zichzelf niet meer. De circulaire mens zit in het keurslijf van dat lineaire samenlevingsmodel.

Nu weet je welk begrip je uit je vocabularium mag schrappen. Maar wacht er nog even mee. We zullen eerst een aantal van die klassieke instituten onder de loep nemen die ons dat lineaire wereldbeeld opgedrongen hebben. Niet om ze onnodig met de grond gelijk te maken. Een democratische samenleving heeft nood aan politiek. Godsdienst kan voor veel mensen een bron van zingeving zijn. In het onderwijs werken

veel mensen die het beste van zichzelf geven om kinderen en jongeren naar een hoger niveau te tillen. Ook in de zorgsector en de gezondheidszorg staan elke dag tienduizenden gedreven medewerkers paraat die mensen bijstaan op momenten dat ze kwetsbaar zijn.

“ DE CORONAPANDEMIE HEEFT HET POTENTIEEL VAN DE KANARIE IN DE KOOLMIJN ”

Dat mag ons niet blind maken voor de systeemfouten waar ook die medewerkers op botsen, alle goede bedoelingen ten spijt. Mensen blijven mensen: per definitie circulair en imperfect. En vanuit die imperfectie hebben ze nood aan andere mensen. Wie mensen dwingt om in een lineair model mee te hollen, organiseert een collectieve kortsluiting met het systeem. Die kortsluiting moeten we te allen prijze voorkomen om niet in een stuurloze en oververhitte samenleving te eindigen.

Gamechanger

De coronapandemie plaatst ons op een keerpunt, als een ultieme wake-upcall. Want hoewel pandemieën van alle tijden zijn, de snelheid waarmee COVID-19 om zich heen greep en erin is geslaagd de wereld lam te leggen, heeft wel degelijk het potentieel van de kanarie in de koolmijn. Al decennialang waren we ervan overtuigd dat ons als menselijke soort niets kon overkomen. Alles moet wijken voor ons, het superwezen. Vrolijk vliegen we de wereld rond, hakken we bossen om, blazen we tonnen CO₂ in de lucht, bouwen we alle vrije ruimte vol en halen we onze consumptiegoederen van de andere kant van de wereld.